

מבט על, גיליון 455, 11 באוגוסט 2013

משבר היחסים בין המעצמות והשלכותיו על המזרח התיכון

צבי מגן

לאחרונה אנו עדים להגברת המתוחות בין רוסיה לארצות-הברית, בעקבות ביטול פגישתו המתוכננת של הנשיא אובמה עם הנשיא פוטין במסגרת כינוס G-20, הצפוי להתקיים בראשית ספטמבר 2013 ברוסיה. זאת כתגובה להענקת מקלט מדיני על ידי רוסיה לאדוארד סנואודן, שהדליף מידע סודי על תוכניות המעקב של הסוכנות האמריקאית לביטחון לאומי. אמנם, הרקע המיידי למתיחות נובע מפרשת סנואודן, שנוצלה על ידי הרוסים, כדי לקרוא תיגר על ארצות-הברית והביאה לתגובה האמריקאית האמורה, אולם למעשה, ההתמודדות בין השתיים מתאפיינת במגוון לא-מבוטל של אירועים משבריים, המתנהלים במקביל בכל המישורים: הדו-צדדי, הגלובלי והאזורי. מכלול היחסים בין שתי המעצמות נראה בעקבות זאת צונן יותר, ואם לא יוסדר הדבר צפויות השלכות שליליות על המערכת הבינלאומית בכללותה, לרבות על ענייני המזרח התיכון.

במישור הגלובלי, התופס מקום מרכזי בסדר-היום של המעצמות, נמשכו עד לאחרונה מאמצינהן להידברות חיובית. אולם, ניתן לזהות הצטברות ניכרת של אירועים משבריים על סדר-היום, וביניהם: לאורך שנים חשה רוסיה לחצים מצד נאט"ו לאורך גבולותיה ובאזורי האינטרסים שלה בתחומי ברית-המועצות לשעבר – כולל מגמת "התרחבות נאט"ו מזרחה", שמבחינת רוסיה פירושה פגיעה קיומית בה; המחלוקת הבלתי-פתורה בעניין הסכמי בקרת הנשק האסטרטגי העתידיים, המשתלבת במגמה האמריקאית לפריסת מערך הגנה מפני טילים בליסטיים (BMD) חרף התנגדותה הנמרצת של רוסיה, הרואה בכך איום ביטחוני כלפייה; תפיסת ההיערכות האמריקאית החדשה במרחב אסיה והאוקיינוס השקט (Pivot to Asia) כמכוונת גם נגד רוסיה. תרגיל צבאי רחב-היקף במזרח-רוסיה שנערך לאחרונה נועד לשגר מסר ברור גם בכיוון זה; לצד כל אלה טוענים הרוסים לקיומה של פעילות אמריקאית חתרנית במדינות ברית-המועצות לשעבר (ייזום "מהפכות הצבעוניות") וברוסיה עצמה (עידוד פעילות מחאה), והרשימה ממשיכה ומתארכת.

במזרח התיכון מתנהלת במהלך העשור האחרון תחרות רוסית-מערבית שהתעצמה לאחרונה, כרכיב בהתמודדות הגלובלית. מאז פרוץ אירועי "האביב הערבי" הפכה זירת המזרח התיכון למוקד חיכוך מרכזי בזירה הבינלאומית, שבה פועלות המעצמות לשדרוג מעמדן הבלתי-יציב, כאשר לנוכח אילוצים מצד המערב בזירות האחרות, בוחרת רוסיה להגיב במזרח התיכון. בפועל, במציאות שהתהוותה באזור, עמלים כיום הצדדים על גיבוש פתרונות למשברים האזוריים. בתוך כך, ההתמודדות היא על תוכני ההבנות שיושגו ועל ההזדמנויות להובלתן. הנושא המרכזי שבמחלוקת הוא המצב בסוריה, שם מעורבות המעצמות עד מאוד – רוסיה בתמיכתה המוצלחת עד כה במשטרו של אסד, וארצות-הברית ובעלות-בריתה במערב ובאזור – בתמיכה במורדים, שמתקשים לפי שעה להשיג הכרעה. בנושא הסורי עמלים כל גורמי המערכת הבינלאומית על התנעתה של ועידה להסדר בסוריה, המכונה "גינה 2", אשר עליה סוכם במאי 2013 בין רוסיה לארצות-הברית, והעניין אושר בהמשך גם על ידי משתתפי כינוס ה-G-8 ביוני השנה. אולם, יישומה של כוונה זו נתקל עד עתה בקשיים, כאשר חלק מההתמודדות מנוצל, למעשה, כמנוף לחץ לקידום יעדי הצדדים.

נושא נוסף על סדר-היום האזורי של המעצמות הוא איראן, כאשר כניסתו של הנשיא רוחאני לתפקידו נתפסת כהזדמנות לזכות בהובלת התהליך להידברות עם איראן. זו נחשבת לבעלת-בריתה העיקרית של רוסיה במזרח התיכון, חרף מתחים לא-מבוטלים ביניהן בשנים האחרונות (בעקבות השתתפותה של רוסיה בסנקציות נגד איראן ואי-אספקת טילי נ"מ S-300

שהובטחו). מאז תחילת האירועים בסוריה פורח שיתוף הפעולה בין רוסיה לאיראן, כאשר שתיהן מנהלות שם מערכה משותפת. בפועל, רוסיה מצאה את עצמה שותפה פעילה בתוך המחנה השיעי, יחד עם איראן, סוריה וחזבאללה.

עתה עולה חשיבותה של איראן עבור האינטרסים הרוסיים. בין היתר, משום שבראיה הרוסית – האמריקאים הזדרזו להתניע את חידוש הדיאלוג הישראלי-פלסטיני, בהשאירם את רוסיה בחוץ. על כן נותר להם לפעול בזריזות בגזרה האיראנית בטרם תיתפס אף היא על ידי האמריקאים, מה גם שהאיראנים, מצידם, משגרים לאחרונה מסרים על נכונותם כביכול לפתוח בדיאלוג חדש עם המערב. הדבר מעורר חשש מצד הרוסים, המאמינים, שהאיראנים אכן יאלצו להסכים לוותורים בשל ההשלכות הכלכליות הקשות של הסנקציות ומאלץ אותם לנצל את המצב החדש, פן יחמיצו את ההזדמנות והאמריקאים "יגנבו את ההצגה" גם הפעם.

לפיכך תוכנן להתקיים בימים הקרובים ביקור של הנשיא פוטין באיראן, שנדחה בינתיים. לביקור המיועד מיוחסת חשיבות חריגה, בשל ההשלכות האפשריות על סוגיות אזוריות וגלובליות. סוכם שבביקור זה ילובנו שני נושאים עיקריים: תוכנית הגרעין האיראנית והמשבר הסורי. באשר לנושא הראשון, בכוונתה של רוסיה לקדם את תהליך ההידברות בין ההנהגה האיראנית החדשה לקהילה הבינלאומית. בשלב זה ניתן להעריך שהביקור הנוכחי של פוטין יכול להביא להתנעת סבב הידברות חדש עם האיראנים, שלא בהכרח יניב את התוצאות המבוקשות. ביחס לסוריה, ייתכן שתגובש עמדה משותפת בנושא לקראת ועידת ג'נבה 2, לא מן הנמנע שיהיה זה חלק מעסקת חבילה רחבה יותר. מעבר לכך, סוכם על מספר מוגבל של נושאים דו-צדדיים, ביניהם: הקמת כור גרעיני חדש באיראן ודיון בפתרון לטילי S-300 שלא סופקו. ככל הידוע, מנסים הרוסים להציע לאיראנים חלופה בדמות טילי נ"מ ANTEY-2500 - מערכת השקולה, פחות או יותר, ל-S-300.

הסוגיה האקטואלית ביותר בסדר-היום הבינלאומי במזרח התיכון, היא כינוסה של ועידת ג'נבה 2 בנושא סוריה, שנדחתה כבר כמה פעמים, אולם שבה ועלתה מחדש על סדר-היום הרוסי-אמריקאי. מעבר לכך, ניכרת פעילות המלווה במחלוקת סביב נושאים הנוגעים לערב-הסעודית, למצרים, לעיראק, לטורקיה ועוד. ב-31 ביולי 2013 ביקר במוסקבה הנסיך הסעודי, באנדר בן-סולטן, הממונה על ענייני המודיעין בארצו, שדן עם הרוסים בפיתוח שיתוף הפעולה, לרבות רכש רחב-היקף של אמצעי לחימה רוסיים (דובר על סכום של 15 מיליארד דולר). יצוין שעד כה ניצבה ערב-הסעודית בראש המחנה הסוני, הפועל לדחיקתה של רוסיה מענייני האזור, בעיקר על רקע התנהלותה בנושא הסורי והאיראני. לכן, ביקור זה מלמד על שינוי הגישה הסעודית לרוסיה. במקביל נשמעו אמירות על שדרוג אפשרי של שיתוף פעולה דומה בין רוסיה למצרים. עדיין מוקדם לקבוע את כיווני ההתפתחות הצפויים, ויש הרואים במהלך הסעודי הזה ניסיון להרחיק את רוסיה מהתמיכה באסד. יחד עם זאת, יש להצביע על שינוי חיובי בתדמיתה של רוסיה בעיני השחקנים האזוריים במזרח התיכון.

בהקשר זה כדאי לציין כי ברוסיה קיימת הכרה שארצות-הברית מאבדת יוזמה ואף עניין באזור המזרח התיכון. דבר זה מתפרש על ידי גורמים מסוימים כחולשתו של אובמה וכחלון הזדמנויות עבור רוסיה לדחוק את ארצות-הברית ממעמדה לטובת היעדים הרוסיים. פרשת סנאודן רק מחזקת תחושה זו.

בעקבות המשבר הנוכחי בין המעצמות, האמונה הרוסית וכנראה גם האמריקאית, היא ששתיהן ניצבות בפרשת דרכים במישור הגלובלי והאזורי. אולם נראה שהמשבר הינו זמני והיחסים צפויים לשוב ולהשתקם, כיוון שקשה להניח שהאינטרס הרוסי או האמריקאי הוא "לשבור את הכלים" בעיתוי הנוכחי. מדובר כנראה בניסיון להפעלת מנופי לחץ על ידי הצדדים, לצורך שיפור העמדות במיקוח על הנושאים שבמחלוקת. בפועל, חרף ביטולה של פגישת הנשיאים, נמשכים המגעים ברמות הבכירות (מפגש שרי החוץ ושרי ההגנה בושינגטון ב-9 באוגוסט 2013). ברוח זו, אין להוציא מכלל אפשרות שגם שני הנשיאים ייפגשו בכל זאת כמתוכנן, אם תימצא הנוסחה שתאפשר זאת. מכל מקום, אף כי לא ברור כיצד יסתיים המשבר, נראה שהתדמית הרוסית מתחזקת, לפחות במזרח התיכון, בהקשרים אלה, ראוי לציין שלכל ההתפתחויות האזוריות במעורבותה של רוסיה צפויות להיות השלכות על האינטרסים האסטרטגיים של ישראל.